

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.14>

УКРАЇНСЬКЕ АВТОРСЬКЕ ЮВЕЛІРСТВО ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВПЛИВУ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В 1917–1929 РР.

Оксана Кухтій

*аспірант кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-0407-4157*

Анотація. У статті висвітлено основні тенденції розвитку українського авторського ювелірного мистецтва в умовах становлення радянської влади. Детально показано обставини, що вплинули на стан ювелірної справи в 1917–1929 рр. Автором хронологічно відтворено різні етапи еволюції ювелірного мистецтва. Окреслено як причини занепаду ювелірної справи 1918 р., пов'язані із закриттям фабрики художньо-ювелірних виробів Й. Маршака, так і фактори, що сприяли частковому покращенню ситуації у ювелірній сфері за часів непу. Репрезентовано діяльність окремих представників ювелірної галузі, які працювали протягом указанного періоду.

Ключові слова: автор-ювелір, радянська влада, націоналізація, соціокультурний вплив, ювелірна галузь, Народний комісаріат фінансів УСРР, дорогоцінні метали, неп.

UKRAINIAN AUTHOR'S JEWELRY AS AN OBJECT OF SOCIO-CULTURAL INFLUENCE OF THE SOVIET AUTHORITY IN 1917–1929

Oksana Kukhtiy

*Postgraduate Student at the Department of Event Management and Leisure Industry
Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-0407-4157*

Abstract. The article highlights the main trends in the development of Ukrainian author's jewelry in the conditions of the formation of Soviet power. Circumstances that influenced on the state of jeweller affairs in 1917-1929 are shown in detail. The author chronologically reproduces the various stages of the evolution of jewelry. In particular, outlined reasons of decline of jeweller affairs in 1918, associated with the closure of the factory of art-jewelry J. Marshak, and the circumstances that contributed to some improvement in the state of jewelry in the USSR during the NEP (y). The activities of individual representatives of the jewelry industry who worked during this period are represented.

Key words: Author-jeweler, soviet power, nationalization, socio-cultural influence, jewelry industry, People's Commissariat of Finance of the USSR, precious metals, NEP.

UKRAIŃSKIE JUBILERSTWO AUTORSKIE JAKO PRZEDMIOT SPOŁECZNO-KULTUROWYCH WPŁYWÓW WŁADZY RADZIECKIEJ W LATACH 1917–1929

Oksana Kukhtii

*aspirant Katedry Zarządzania Zdarzeniami i Rekreacji
Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-0407-4157*

Adnotacja. Artykuł rozkrywa główne tendencje rozwoju ukraińskiego jubilerstwa autorskiego w warunkach wzmocnienia władzy radzieckiej. Szczegółowo przedstawiono okoliczności, które wpłynęły na stan jubilerstwa w latach 1917-1929. Autor odtworzył chronologicznie różne etapy ewolucji jubilerstwa. Wskazano zarówno przyczyny upadku branży jubilerskiej w roku 1918 związane z zamknięciem fabryki biżuterii artystycznej J. Marszaka, jak i czynniki, które przyczyniły się do częściowej poprawy sytuacji w branży jubilerskiej w czasach Nowej Polityki Ekonomicznej (NEP). Przedstawiono działalność poszczególnych przedstawicieli branży jubilerskiej, którzy pracowali w tym okresie.

Słowa kluczowe: autor-jubiler, władza radziecka, nacjonalizacja, wpływy społeczno-kulturowe, przemysł jubilerski, Ludowy Komisariat Finansów Ukraińskiej SRR, metale szlachetne, NEP.

Вступ. У радянський час на терені СРСР значно зросла роль масової культури, що була інструментом культивування шаблонних стереотипів у сфері мистецтва. Це, зокрема, призвело до знецінення ювелірної справи на культурному просторі України, оскільки ювелірне мистецтво, відповідно до комуністичної ідеології, уважалося наслідком буржуазної культури. Наступні процеси націоналізації та монополізації ювелірної справи стали однією з причин тимчасового занепаду вітчизняного ювелірного мистецтва. Предмети ювелірного мистецтва розглядалися як засіб поповнення так званої «державної скарбниці», причому абсолютно нівелювалося поняття автентичності мистецьких виробів і їх культурної значущості для українського народу.

Обрана нами проблема висвітлена в низці вітчизняних і зарубіжних мистецтвознавчих праць. Зокрема, Л. Пасічник у монографії «Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть» розкрила характерні особливості творчості майстрів авторського ювелірного у процесі еволюції вказаної галузі (Пасічник, 2017: 302). Заслугує на увагу також розвідка російської дослідниці Г. Габріель «Авторське ювелірне мистецтво Ленінграда – Санкт-Петербурга другої половини ХХ століття: витoki й еволюція», де простежено головні закономірності розвитку ювелірної галузі згаданого регіону (Габріель, 2002: 168). Крім того, значний інтерес становлять роботи вчених: Н. Матюх (Матюх, 2006: 312), М. Назимка (Назимок, 2003: 256), А. Ткаченка (Ткаченко, 2005: 8), Д. Зуб (Зуб, 2003: 360), у яких розкрито різні аспекти еволюції ювелірної справи в Україні.

У процесі дослідження стали в нагоді також історичні праці Н. Полонської-Василенко (Полонська-Василенко, 1991: 136), колективна монографія за авторством І. Крип'якевича, М. Терлецького та ін. (Крип'якевич, Терлецький, Ісаїв, Долинський, 1991: 167), О. Євсюкової (Євсюкова, 2019: 198), що сприяли розумінню сутності історико-культурних процесів на українських землях.

Необхідно також виокремити наукові публікації Ж. Арустамян «Фабрика срібних виробів Ізраїля Заходера» (Арустамян, 2002: 1), С. Палатної «Філіали фірми Фаберже в Україні» (Палатная, 2009: 272), Н. Сапфірової «Епістолярна спадщина нащадків Й. Маршака як джерело вивчення віх його життя та творчості» (Сапфірова, 2016: 151–158), О. Мальцевої «Парова фабрика різних срібних виробів І. Заходера в м. Бердичеві», у яких згадано окремих діячів ювелірної справи (Мальцева, 2013: 376).

Отже, на підставі здійсненого огляду стану розробленості теми можна говорити про відсутність спеціальних культурологічних робіт, присвячених аналізу українського авторського ювелірного мистецтва в контексті соціокультурних перетворень радянської влади, чим і зумовлюється актуальність розвідки.

Мета дослідження полягає у висвітленні основних закономірностей розвитку українського авторського ювелірного мистецтва протягом 1917–1929 рр. на фоні загальних культурних змін, запроваджених більшовиками.

Завданнями роботи є відтворення тенденцій розвитку вітчизняного авторського ювелірного мистецтва протягом вказаного періоду; показ процесу згортання діяльності ювелірних фабрик приватної форми власності й започаткування нових, державних; визначення ролі особистостей, дотичних до функціонування згаданих підприємств; уведення до наукового обігу низки архівних джерел, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, зокрема документів Народного комісаріату фінансів УСРР-УРСР (ф. 30) і Державного архіву Кіровоградської області.

Основна частина. По завершенні І Світової війни результатом приходу на українські землі більшовиків стала зміна політичних подій. Надалі владу перейняла Директорія Української Народної Республіки на чолі з С. Петлюрою (Крип'якевич, Терлецький, Ісаїв, Долинський, 1991: 127). У добу визвольних змагань були встановлені різні форми української державності, як-от: Українська Центральна Рада, Українська держава гетьмана П. Скоропадського, ЗУНР, УСРР. Діяльність цих урядів призвела до розпорошеності на суспільно-політичному та культурному фронтах країни. Однак характерним є те, що всі названі режими займалися врегулюванням банківської справи, до якої мала стосунок і ювелірна галузь (Ткаченко А., 2005: 1).

Необхідно зауважити, що на той час, відповідно до зовнішньополітичної ситуації, українські землі знаходилися в складі різних держав. Так, із 1918 р. Буковина опинилася під румунською окупацією; з 1919 р. Закарпаття територіально належало Чехословаччині; Східна Україна ввійшла до складу Росії, а землі Західної України (Лемківщина, Посяння, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь, Галичина) перебували під Польщею (Полонська-Василенко, 1991: 127). Указаний розподіл зумовив особливості розвитку різних сфер діяльності українців, у тому числі і ювелірної. Наслідком жорсткого контролю радянською владою всіх галузей суспільного життя, зокрема, у формі конфіскації майна став голод. Політика, проваджувана країнами-агресорами, призвела до занепаду ювелірної справи.

Для подальшого розгляду основних тенденцій розвитку авторського ювелірного мистецтва в УСРР варто уточнити цей термін. Учена Г. Габріель трактує його як самовираження художника, який виробляє в одиничному екземплярі неповторні прикраси, застосовуючи різні матеріали й техніки (Габріель, 2002: 2). Отже, будь-яка робота майстра, створена в процесі ручного виготовлення, є виявом унікальності, чому сприяє поєднання традиційних і нетрадиційних матеріалів. Потрібно врахувати також той факт, що авторські ювелірні вироби своєю появою завдячують не лише одному майстру, а й усій творчій групі, дотичній до процесів технологічного виготовлення ювелірної прикраси.

Повертаючись до обраної теми, маємо констатувати, що авторське ювелірство на терені Східної України станом на 1917 р. мало чималі напрацьовані традиції, оскільки було позначене діяльністю низки підприємств і майстрів-ювелірів. Так, у м. Бердичеві успішно діяла Фабрика срібних виробів купця другої гільдії І. Заходера, що брала участь у Першій міжнародній художньо-промисловій виставці виробів із металу та каменю 1903–1904 рр. у Санкт-Петербурзі (Первая международная художественно-промышленная выставка изделий из металла и камня 1903–1904 г., 2003: 22). Після смерті в 1907 р. її керівника підприємство перейшло до Г. Равкіна, зятя покійного хазяїна. Основний асортимент фабрики становив срібний посуд (чарки, бокали, ножі, виделки тощо), тобто предмети посудної групи за сучасною класифікацією ювелірних виробів, виготовлені за доступною ціною, що сприяло поширенню ювелірного мистецтва не тільки на теренах України, а й за її межами (Арустамян, 2002: 1). У фондівих колекціях Музею історичних коштовностей України зберігаються деякі експонати, що своєю появою завдячують саме вказаному підприємству. Основний їх ідентифікатор – це іменник і простий, але водночас оригінальний малюнок, виконаний у техніці гравірування. На початку ХХ ст. частина фабричного обладнання була модернізована за останніми технічними новинками. Підприємство, очолюване Г. Равкіним, проіснувало до 1926 р. За версією вченої О. Мальцевої, до вказаного

часу діяло московське відділення бердичівської фабрики, про що свідчать предмети з іменником І. Заходера, на якому пробірне клеймо московського, а не київського зразка (Мальцева, 2013: 282–298).

Функціонувала також фабрика Фаберже, філіали якої знаходилися в Києві (1906–1911 рр.) та Одесі (1904–1918 рр.). Проте діяльність останньої була не дуже вдалою через незнання українського ювелірного ринку та перевагу відомої фабрики художньо-ювелірних виробів купця першої гільдії Й. Маршака як головного конкурента (Палатная, 2009: 161–172). Ювеліри С. Бриль та Н. Гершман (майстри останнього підприємства) у 1906 р. відкрили власну майстерню та магазин (Пасічник, 2017: 43). У 1907 р. вони були нагороджені Гран-прі на виставці в Антверпені, 1908 р. – у Ростові-на-Дону тощо (Матюх, 2006: 90). Отже, стан розвитку ювелірного ремесла на той момент характеризувався суттєвими здобутками, які невдовзі з приходом більшовиків були знецінені.

У «Хроніці життя євреїв Катеринослава» є згадка про відомого ювеліра того часу Б. Грановського (купця другої гільдії), який працював у місті Катеринославі (нині Дніпро) до 1918 р. У цьому альманасі йдеться про те, що в його майстерні можна було придбати різноманітні, переважно кишенькові годинники (Быстряков, 2015: 17). Б. Грановський власноруч виготовляв на замовлення прикраси різного рівня технологічної складності, а також пропонував у магазині широкий асортимент авторських виробів (Шруб, 2019: 1). Роботи митця користувалися чималим попитом і були зразком професійного підходу до виконання ювелірних прикрас. Надалі в ході намагань радянської влади встановити свій режим діяльності майстерні, очевидно, була припинена.

Досить негативним фактором стало також закриття більшовиками в 1918 р. в м. Києві згаданої вище фабрики Й. Маршака, яка працювала на українських землях протягом 40 років, що завдало непоправної шкоди ювелірній галузі. Унаслідок цього власник підприємства в 64-річному віці пішов із життя (Сапфірова, 2016: 151). На припинення роботи фабрики вплинув і той факт, що у зв'язку з жорсткими діями з боку більшовиків справу знаного підприємця на терені України не змогли продовжити його нащадки. У результаті проведених обшуків, експропріації всіх нажитих статків, а також серії арештів родичі Й. Маршака були вимушені емігрувати за кордон (Сапфірова, 2016: 156).

Більшовики, окупувавши в грудні 1919 р. територію Наддніпрянської України, надали цим землям статус Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Ними було націоналізовано всі промислові підприємства приватної форми власності, зовнішню торгівлю та банківські установи, від яких безпосередньо залежав розвиток ювелірної галузі. Про це свідчить декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про націоналізацію банків», де йшлося про викорінення банківської спекуляції та «звільнення трудового населення від експлуатації банківським капіталом» (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 71). Тимчасове управління та контроль за виконанням розпорядження покладалися на Харківську контору Народного банку. Законом суворо каралися будь-які спекуляційні операції в означених сферах. Відповідно до декрету, здійснено й ревізію банківських сейфів. Документ зобов'язував власників «металевих скриньок» у триденний термін з'явитися до банківської установи, маючи при собі ключі, аби за їх присутності можна було зробити ревізію. Майно осіб, які бойкотували вказане розпорядження, підлягало конфіскації й автоматично ставало народною власністю. Заходи мали впроваджувати в життя спеціальні комісії, призначені фінансовим відділом губвиконкомів.

У свою чергу, дорогоцінні метали та прикраси, наприклад, срібні вироби, що зберігалися в сейфах, могли видаватися на руки, окрім тих випадків, коли їх кількість сприяла фінансовим махінаціям. Між тим у разі зберігання прикрас зі спекуляційною метою останні підлягали ревізії з обов'язковою сплатою власниками їх ваги на підставі оцінювання Народним банком. Золоті, срібні та платинові монети, злитки конфісковували уповноважені особи. Знайдені під час ревізії сейфів алмази чи діаманти та вироби з них видавалися на руки лише за тієї умови, якщо їх вага не перевищувала одного карату. Коли каратність була вищою за норму, вони зберігалися в сейфах як цінності, що підлягали обкладенню податками. Так зване «примусове» позбавлення приватної власності дало можливість новій владі здійснити майновий перерозподіл цінностей (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 74).

У Постанові Ради Народних комісарів УСРР (РНК УСРР) «Ліквідація сейфів» від 30 квітня 1920 р. йшлося про припинення видачі цінностей із сейфів, відповідно до якої уповноважений Наркомфіну РСФРР Туманов мав видати відповідну інструкцію (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 92).

Черговою директивою РНК РСФРР № 163/1010, уведеною в дію в серпні 1920 р., регламентувалося вилучення дорогоцінних металів, грошей і різних цінностей на терені України, указувалося, що обов'язковій конфіскації підлягали:

- «а) платинові, золоті і срібні монети;
- б) золото і платина у вигляді сировини та злитків.

Вироби із дорогоцінних металів, крім срібла (якщо їх кількість не перевищує норми для особистого використання). Зазначені норми на одну особу, такі:

- а) золоті і платинові вироби вагою до 18 золотників;
- б) вироби срібла до 3 фунтів;

в) брильянти та інші дорогоцінні камені 3-х каратів, та перлини – 5 золотників» (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 24).

Маємо вточнити, що «золотник» – одиниця виміру маси, що дорівнювала 4,2657 г, а фунт – одиниця маси, якою користувалися громадяни України, Росії, Білорусії (дорівнювала 96 золотникам, тобто 0,4095 кг.) (Зуб, 2003: 351). Указану систему вимірювання перестали використовувати в СРСР у 1925 р., оскільки всі проби почали позначатися за метричною системою (Назимок, 2003: 64).

Показовим є той факт, що в цитованому документі спостерігається певне пом'якшення вимог з боку влади щодо зберігання дорогоцінного металу. Так, ревізії здійснювалися лише в тих випадках, коли надлишок міг перевищувати вказані норми. Винятки становили предмети, основні частини конструкції яких складалися з недорогоцінних металів (наприклад, золотий годинник, окуляри в золотій оправі тощо). У ході порушення директиви передбачалося оформлювати акти на арешт майна, де зазначався вид металу та його вага. Усі вилучені предмети екстрено передавалися до найближчої каси Народного комісаріату фінансів УСРР, а в столиці – у державне фондосховище коштовностей (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 110. Арк. 24).

У 1918–1921 рр. економіка України була дестабілізована через «політику воєнного комунізму» (Євсюкова, 2019: 51). Соціальне становище населення, яке намагалося протидіяти владі та покращити умови життя, було досить важким. Уряд певною мірою шукав можливі варіанти, аби вивести країну з кризового стану, задля чого в 1921 р. на X з'їзді РКП(б) в Москві було запроваджено нову економічну політику (неп) (Євсюкова, 2019: 53).

Першочерговим завданням непу стала стабілізація економіки, товарного виробництва, ринкових відносин. Хибна політика влади щодо українського населення (накладення завеликого продовольчого податку) спричинила того ж року голод на території України. Така ситуація була зумовлена й неправильним перерозподілом харчових продуктів, оскільки основна частина заготівель направлялася до Росії. Зрозуміло, що такі умови не сприяли розвиткові культурно-мистецької сфери загалом і ювелірної галузі зокрема.

Не стали винятком і церковні спорудження, де мало місце пограбування дорогоцінних предметів культового призначення, які вважалися культурним надбанням українського народу (Крип'якевич, Терлецький, Ісаїв, Долинський, 1991: 135). Як приклад можна навести фрагмент з автобіографії ксьондза Я. Левінського (м. Кам'янець-Подільський), сина відомого українського ювеліра І. Левінського. Так, у травні 1922 р. майстра було заарештовано більшовиками, а в храмі проведено так звану ревізію, що закінчилася конфіскацією коштовностей. Здійснюючи подібні акти вандалізму, влада прикривалася аргументом щодо протидії голоду (Біографії римо-католицьких священників, репресованих радянською владою. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ, 2003: 407–409).

Вагоме значення для розвитку ювелірного ремесла на тому етапі мав декрет РНК УСРР «Про кустарну та дрібну промисловість» від 7 червня 1921 р., уведений у дію 26 червня. Відповідно до нього, кустарям дозволялося об'єднуватися в артіль й кооперативні спілки (Кара-Васильєва, 1983: 14). Варто зауважити, що історично на теренах України ще на початку XX ст. діяли Кооперативна артіль «Годинникар-ювелір» Зінов'євської окружної спілки кустарно-промислових кооперативів (нині м. Кіровоград) (Державний архів Кіровоградської області, 2010: 92), Перша київська ювелірна та художньо-граверна артіль, а також Друга зразкова київська артіль столичних ювелірів.

У 1922 р. до структури Народного комісаріату фінансів увійшли Монетний двір і золотосплавні лабораторії, які від 1919 р. перебували у відомстві Вищої ради народного господарства (ВРНГ) (Назимок, 2003: 64).

Відбулася денационалізація дрібних і середніх підприємств, що відображено у відповідній постанові ВУЦВК «Про дрібну та середню промисловість» (Євсюкова, 2019: 58). Процес денационалізації поступову передачу націоналізованого державою майна у власність окремих осіб або колективів, що продовжувалося до 1927 р. (Євсюкова, 2019: 58–59).

Улітку 1923 р. проголошено конституцію СРСР, де Україна начебто мала незалежність, але вся діяльність контролювалася центром (Крип'якевич, Терлецький, Ісаїв, Долинський, 1991: 136).

Народний комісаріат фінансів УСРР і Валютне управління (Відділ держкредиту і грошового обігу) у 1924 р. видали низку циркулярів щодо скупки срібної монети царського чекану в міського та сільського населення. Прикладом того є циркуляр від 26 вересня № 1260, у якому наводилися заплановані норми скупки срібла по Волинській, Донецькій, Київській, Одеській, Подільській, Полтавській, Харківській, Чернігівській, Катеринославській губерніях (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2035. Арк. 99).

Як свідчать зведені звіти із закупки срібної розмінної монети царського чекану в УСРР (окрім Подільської губернії), лише за жовтень 1924 р. уповноваженими особами скуплено 602,916 кг указаних грошей і грудень – 1205,117 кг (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2035. Арк. 35, 112). На підставі аналізу статистичних даних бачимо тенденцію зростання закупки банківської монети царського чекану. Наприклад, у серпні по всіх губерніях, крім Волинської, вона становила 173,034 кг, у вересні – 1075,785 кг, а в жовтні – 1352,211 кг (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2035. Арк. 59–61). У подальшому скуплене банківське срібло губфінвідділи відсилали до Монетного двору.

Відтоді на підставі місцевих доносів з'явився секретний циркуляр Народного комісаріату фінансів УСРР, призначений усім завідувачам губфінвідділів, де йшлося про те, що в Україні закупка срібла проходила «не досить активно», з недостатніми результатами. Указувалося, що в цьому випадку мала місце невідповідність фактичних та оголошених цін, а також відсутність інформування з боку фінансових органів. Водночас доноси підрозділів свідчили про зворотні тенденції, що демонстрували більшу зацікавленість міського населення. Останнє визнавалося «неправильним підходом до проведення операції», оскільки основні ставки мали бути «зроблені на село, де старі монети більш поширені й ціни на них нижчі, ніж у містах» (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 5). У зв'язку з викладеним НКФ пропонував налагодити роботу в напрямі належного інформування населення. У ході того рекомендувалося не застосовувати офіційних оголошень з підписами керівників фінорганів. Тобто повідомлення мали носити «конкретно-інформаційний характер» і в жодному разі не переростати у форму відкритої агітації. На підставі наведених інструкцій передбачалося добре поінформувати навіть найбільш «глухе» село про можливість здати срібло. Указана кампанія чітко узгоджувалася з губвиконкома для передачі інформації нижчим, місцевим органам управління, аж до

сільських рад включно. Мистецтво інформування населення також полягало в тому, щоб «текст циркуляра відповідав принципу проведення оголошення інформації про скупку, але не обов'язкового викупу. Щоб населення хотіло продати срібні монети старої чеканки» (ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 5).

У ході зазначених заходів уповноважені особи мали керуватися такими діями: срібло старовинної чеканки й польське нижчої проби приймати за ціною нового, оскільки його проба «нижча за царське срібло», а також звертати увагу на підробки. При тому цінова різниця дорівнювала «1 руб. 50 коп. на кг банкового і 1 руб. 67 коп. на кг білонного срібла» (містили 50% срібла й легуючі компоненти, такі як мідь – *О. Кухмії*) (ЦДАВО України. Ф. 30 Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 5).

В українському побуті наприкінці XIX – на початку XX ст. у жіночій частини населення набула популярність така ювелірна прикраса, як дукач «оздоба, яка мала вигляд квітки (з 7-ми монет)», що передавалася в спадок для майбутніх поколінь, за основу якої взято срібні монети царського карбування. Майстри-ювеліри, виготовляючи цей виріб, намагалися не пошкодити їх як цінну грошову одиницю. Часто зустрічається своєрідний каркас без монети, на підставі чого можна припустити, що власниця у зв'язку з певною скрутою була вимушена нею розраховатися. Імовірно, також, що, відповідно до зазначених вище циркулярів і рішень радянської влади, здача срібних монет царського чекану, активізована в 1924–1925-х рр., призвела до поступового «звиродніння» цієї прикраси (Українське золотарство. Дукачі, 2014: 15–17, 23).

Надалі постановою РНК та ЦВК СРСР від 18 травня 1927 р. встановлено податок на прибуток (Євсюкова, 2019: 72). На той час це був не єдиний податок, який мало сплачувати населення. Такий економічний тиск часто призводив до закриття майстрами-ювелірами своїх майстерень.

Ситуація в ювелірній галузі дещо змінилася на краще 1928 р. з початком функціонування ювелірно-годинникової майстерні в м. Харкові, яка вже наступного року набула статусу фабрики й отримала назву «Харківська годинникова фабрика» (Назимок, 2003: 125). Однак по завершенні непу ювелірство стало розглядатися радянською владою як мистецтво, орієнтоване на задоволення потреб «панівних класів» (Роготченко, 2013: 118). Таке ідеологічне бачення цієї сфери культурно-мистецької діяльності на багато років пригальмувало процес розвитку українського авторського ювелірного мистецтва.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити низку висновків. Установлення більшовицької влади неоднозначно вплинуло на подальший розвиток української культури. Вітчизняне ювелірство на тому етапі переживало складні часи та було оголошене спадком буржуазної культури. Так, не могли втриматися на плаву й продовжити авторське виготовлення ювелірних виробів навіть ті фабрики, роботи яких визнавали не тільки на території України, а й за її межами, прикладом чого є Київська фабрика художньо-ювелірних виробів Й. Маршака. Діяльність ювелірних майстерень упродовж цього періоду була досить обмеженою та повністю знаходилася під наглядом нової влади. Певні позитивні тенденції намітилися лише наприкінці 1920-х рр., що пов'язано з утворенням ювелірних майстерень, які надалі набули статусу фабрик і заводів, але їх поява майже не вплинула на розвиток українського авторського ювелірного мистецтва, яке фактично було згорнуте. Жорстка політика радянської влади з регулювання золотовалютних запасів і посиленний контроль, конфіскація коштовностей, установлення ліміту не сприяли розвитку авторського ювелірного мистецтва в Україні та обмежували митця, якому заборонялося мати надлишки будь-якого дорогоцінного металу.

Незважаючи на утвердження радянською владою державної форми власності і трактування ювелірного мистецтва в сенсі буржуазної культури, усе ж таки можна персоніфікувати деяких майстрів, які певний час працювали протягом аналізованого періоду. Прикладом того можуть бути Г. Равкін (м. Бердичів), Б. Грановський (м. Катеринослав). Отже, обрана тема становить значний інтерес для сучасних дослідників і потребує подальшого висвітлення з позиції культурологічного підходу.

Список використаних джерел:

1. Арустамян Ж. Фабрика срібляних изделий Израїля Заходера: тези доповіді «Ювелірне мистецтво і матеріальна культура» (8–13 квітня 2002 г.). Санкт-Петербург, 2002. URL: <https://podstakanoff.net/forum/viewtopic.php?t=853>.
2. Быстряков А. Хроніка життя євреїв Катеринослава – Дніпропетровська. *Єврейська старина : альманах*. 2015. Вип. № 2 (85). 283 с. URL: <http://berkovich-zametki.com/2015/Starina/Nomer2/Bystrjakov1.php>.
3. Біографії римо-католицьких священників, репресованих радянською владою. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Київ, 2003. Вип. 2 (21). С. 374–438. URL: https://katolickalush.ucoz.ru/Text/biografiji_rimo-katolickikh_svjashhennikov_represo.doc.
4. Габріель Г.Н. Авторське ювелірне мистецтво Ленінграда – Санкт-Петербурга другої половини XX століття: історія і еволюція : автореф. дисс. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.04. Санкт-Петербург, 2002. 30 с.
5. Державний архів Кіровоградської області. Анотований реєстр описів. Том 2 : Фонди періоду після 1917 року. Кн. 1 / відп. ред. тому: Т. Чвань ; авт.-упорядн. : Т. Базишена, О. Жук, В. Кусмінська, Л. Маренець, Л. Пасічник, О. Покотило, Л. Равська. Кіровоград, 2010. 655 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/DAKirObl2_20010/DAKirObl2_20010.pdf.
6. Євсюкова О.Г. Кустарно-реміснична промисловість міста Харкова в роки НЕПУ (1921–1928рр.) : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Харків, 2019. 198 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15132/3/5.%20Євсюкова.%20Дисертація.pdf>.
7. Зуб Д.Ю. Нариси з історії золотарства Галичини. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2003. 360 с.
8. Кара-Васильєва Т.В. Полтавська народна вишивка : монографія / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1983. 136 с.
9. Історія України / І. Крип'якевич, М. Терлецький, П. Ісаїв, М. Долинський. Львів : Видавничий центр «Фенікс», 1991. 167 с.

10. Мальцева О.М. Паровая Фабрика разных серебряных изделий И.Е. Заходера в г. Бердичеве. Музейні читання. *Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки* : матеріали наукової конференції / Музей історичних коштовностей України, 12–14 листопад 2012 р. Київ, 2013. 376 с. URL: http://www.vgosau.kiev.ua/load_period-sb/MuzChitanja_2013_za_2012.pdf.
11. Матеріали Народного комісаріату фінансів УРСР. Декрети й постанови Раднаркому УРСР. Кошторис управління уповноваженого Наркомфіну РРФСР при Раднаркомі УРСР на 1921р. та матеріали до нього. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України* (далі – ЦДАВО України). Ф. 30. Оп. 1. Спр. 110. 193 арк.
12. Матеріали Народного комісаріату фінансів УРСР. Листування з Наркомфіном СРСР про скупку срібла старої чеканки та перекази іноземної валюти. Дозволи на закупку за кордоном товарів і на переказ іноземної валюти банкам торговим та кооперативним союзам та організаціям. *ЦДАВО України*. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2035. 395 арк.
13. Матеріали Народного комісаріату фінансів УРСР. Листування з центральними установами СРСР і УРСР про порядок скупки у населення банкового розмірного срібла царської чеканки, платини і металів платинової групи, реалізацію селянської позики. Доповідь відділу нагляду Наркомфіну УРСР про діяльність Московського відділу Українбанку. *ЦДАВО України*. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 2039. 361 арк.
14. Матюх Н. Що дорожче срібла – золота : історичний публіцистичний нарис. Київ : Асамблея ділових кіл, Інститут соціального іміджмейкінгу, 2006. 312 с.
15. Назимок М.М. Золотарство в Україні. Київ : Видавнича компанія «Воля», 2003. 256 с.
16. Палагная С.Г. Филиалы фирмы Фаберже на Украине. *Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки* : матеріали наукової конференції, 10–12 листопада 2008 р. Київ, 2009. 272 с.
17. Пасічник Л.В. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть : монографія. Київ : НВП «Наукова думка» НАН України», 2017. 302 с.
18. Первая международная художественно-промышленная выставка изделий из металла и камня 1903–1904 г. : каталог. Санкт-Петербург : Антикварное обозрение, 2003. 57 с.
19. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900–1923 рр. Книга 4. Київ, 1991. 136 с.
20. Роготченко О. Ювелірне мистецтво України ХХ сторіччя: Особливості розвитку. *Сучасне мистецтво*. 2013. Вип. 9. С. 117–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_myst_2013_9_18.
21. Сапфірова Н.М. Епістолярна спадщина нащадків Й. Маршака як джерело вивчення віх його життя та творчості. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 2016. Вип. 34. С. 151–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknukim_myst_2016_34_20. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.34.2016.158217>.
22. Ткаченко А.О. Зібрання узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України як джерело до вивчення правового регулювання банківської діяльності у 1917–1920 рр. *Сумський історико-архівний журнал* : збірка наукових праць. Вип. 1. Суми : Видавництво СумДУ, 2005. С. 62–69. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/47733/09-Tkachenko.pdf?sequence=1>.
23. Українське золотарство. Дукачі : альбом / упорядник О. Валько. Львів : Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2014. 214 с.
24. Шруб К. Загадки и тайны Екатеринбургского ювелира Бориса Грановского. Днепр, 2019. URL: <https://gorod.dp.ua/news/158092>.

References:

1. Arustamian Zh. (2002). Fabrika serebrianykh izdelii Izrailia Zakhodera [Factory of silver products I. Zahodera]: *tezisy dokladov «Iuvelirnoe iskusstvo i materialnaia kultura»* (8–13 apreliia 2002 g.). Sankt-Peterburg. URL: <https://podstakanoff.net/forum/viewtopic.php?t=853> [in Russian].
2. Bystriakov A. (2015). Khronika zhizni evreev Ekaterinoslava – Dnepropetrovska [Chronicle of the life of the Jews of Ekaterinoslav – Dnepropetrovsk]. *Almanakh «Evreiskaia Starina»*. Vip. №2(85). 283p. URL: <http://berkovich-zametki.com/2015/Starina/Nomer2/Bystrjakov1.php> [in Russian].
3. Biografii rymo-katolytskykh sviashchennykiv, represovanykh radianskoiu vladoiu. (2003). [Biographies of roman-catholic priests repressed by the soviet authorities]. *Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB*. Vyp.2(21). pp. 374–438. URL: https://katolickalush.ucoz.ru/Text/biografiji_rimo-katolickikh_svjashhennikiv_represo.doc [in Ukrainian].
4. Gabriel G.N. (2002). Avtorskoe iuvelirnoe iskusstvo Leningrada – Sankt-Peterburga vtoroi poloviny XX veka istoki i evoliuciia [Author's jewelry art of Leningrad – St. Petersburg in the second half of the XX century origins and evolution]: *avtoreferat dis. ... kand. iskusstvovedeniia: 17.00.04*. SPb. 30 p. [in Russian].
5. Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti. Anotovanyi reiestr opysiv. (2010). [State Archives of Kirovohrad Region. Annotated register of descriptions] Tom 2: Fondy periodu pislia 1917 roku. Kn. 1 / Vidp. red. tomu: T. Chvan; Avt.-uporiadn.: T. Bazyshena, O. Zhuk, V. Kusminska, L. Marenets, L. Pasichnyk, O. Pokotylo, L. Ravska. Kirovohrad. 655 p. URL: http://history.org.ua/LiberUA/DAKirob12_20010/DAKirob12_20010.pdf [in Ukrainian].
6. Yevsiukova O.H. (2019). Kustarno-remisnycha promyslovist mista Kharkova v roky NEPU (1921–1928 rr.) [Handicraft industry of the city of Kharkiv during the NEPU (1921–1928)]: *dysertatsiia na здobuttia stupenia kandydata istorychnykh nauk: 07.00.01*. Kharkiv. 198 p. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15132/3/5.%20Ievsiukova.%20Dysertatsiia.pdf> [in Ukrainian].
7. Zub D.Iu. (2003). Narysy z istorii zolotarstva Halychyny [Essays on the history of goldsmithing in Galicia]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. 360 p. [in Ukrainian].
8. Kara-Vasyliieva T.V. (1983). Poltavska narodna vyshyvka [Poltava folk embroidery]: [Monografiia]. AN URSR, In-t mystetstvovoznavstva, folkloru ta etnografii im. M.T. Rylskoho. K.: Naukova dumka. 136 p. [in Ukrainian].
9. Krypiakievych I., Terletsykyi M., Isaiv P., Dolynskyi M. (1991). Istoriiia Ukrainy [History of Ukraine]. Lviv: Vydavnychiy tsentr «Feniks». 167 p. [in Ukrainian].

10. Maltceva O.M. (2013). Parovaia Fabrika raznykh serebrianykh izdelii I.E. Zakhodera v g. Berdicheve [Steam Factory of various silver products I.E. Zakhodera in Berdichev.]. *Muzeini chytannia. Materialy naukovoï konferentsii «Iuvelirne mystetstvo – pohliad kriz vika»*. Muzei istorychnykh koshtovnosti Ukrainy, 12–14 lystopad 2012 r. K. 376 p. URL: http://www.vgosau.kiev.ua/load_period-sb/MuzChitannja_2013_za_2012.pdf [in Russian].
11. Materialy Narodnoho komisariatu finansiv URSSR. Dekrety y postanovy Radnarkomu URSSR. Koshtorys upravlinnia upovnovazhenoho Narkomfinu RRFSR pry Radnarkomi URSSR na 1921 r. ta materialy do noho. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (Dali – TsDAVO Ukrainy). F.30. Op.1. Spr.110. 193 ark. [in Ukrainian].
12. Materialy Narodnoho komisariatu finansiv URSSR. Lystuvannia z Narkomfinom SRSR pro skupku sribla staroi chekanky ta perekazy inozemnoi valiuty. Dozvolny na zakupku za kordonom tovariv i na perekaz inozemnoi valiuty bankam torhovym ta kooperatyvnym soiuzam ta orhanizatsiiam. TsDAVO Ukrainy. F.30. Op.1. Spr.2035. 395 ark. [in Ukrainian].
13. Materialy Narodnoho komisariatu finansiv URSSR. Lystuvannia z tsentralnymy ustanovamy SRSR i URSSR pro poriadok skupky u naselennia bankovoho rozmirnoho sribla tsarskoi chekanky, platyny i metaliv platynovoi hrupy, realizatsiiu selianskoi pozyky. Dopovid viddilu nahliadu Narkomfinu URSSR pro diialnist Moskovskoho viddilu Ukrainbanku. TsDAVO Ukrainy. F.30. Op.1. Spr.2039. 361 ark. [in Ukrainian].
14. Matiukh N. (2006). Shcho dorozhche sribla – zolota [What is more expensive than silver-gold]: istorychnyi publitsystychnyi narys. K.: Asambleia dilovykh kil, Instytut sotsialnoho imidzhmeikinhu. 312 p. [in Ukrainian].
15. Nazymok M.M. (2003). Zolotarstvo v Ukraini [Goldsmithing in Ukraine]. K.: Vydavnycha kompaniia «Volia». 256 p. [in Ukrainian].
16. Palatnaia S.G. (2009). Filialy firmy Faberzhe na Ukraine [Branches of the Faberge firm in Ukraine]. *Materialy naukovoï konferentsii «Iuvelirne mystetstvo – pohliad kriz viky» 10–12 lystopada 2008 r.* Kyiv. 272 p. [in Ukrainian].
17. Pasichnyk L.V. (2017). Yuvelirne mystetstvo Ukrainy XX-XXI stolit [Jewelry art of Ukraine of the XX–XXI centuries]: *monohrafiia*. K.: NVP «Naukova dumka» NAN Ukrainy». 302 p. [in Ukrainian].
18. Pervaia mezhdunarodnaia khudozhestvenno-promyshlennaia vystavka izdelii iz metalla i kamnia 1903–1904 g: katalog. (2003). [The first international art-industrial exhibition of metal and stone products 1903–1904: catalog]. Sankt-Peterburg «Antikvarnoe obozrenie». 57 p. [in Russian].
19. Polonska-Vasilenko N. (1991). Istoriia Ukrainy 1900–1923 rr. [History of Ukraine 1900–1923]. Knyha 4. Kyiv. 136 p. [in Ukrainian].
20. Rohotchenko O. (2013). Yuvelirne mystetstvo Ukrainy XX storichchia: Osoblyvosti rozvytku [Jewelry art of Ukraine of the XX century: Features of development]. *Suchasne mystetstvo*. Vyp. 9. pp. 117–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_myst_2013_9_18 [in Ukrainian].
21. Sapfirova N.M. (2016). Epistoliarna spadshchyna nashchadkiv Y. Marshaka yak dzherelo vyvchennia vikh yoho zhyttia ta tvorchosti [The epistolary heritage of J. Marshak's descendants as a source for studying the milestones of his life and work]. *Visnyk KNUKiM*. Seriia: Mystetstvoznavstvo. Vyp. 34. pp. 151–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknukim_myst_2016_34_20 DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1176.34.2016.158217> [in Ukrainian].
22. Tkachenko A.O. (2005). Zibrannia uzakonen i rozporiadzhen robitnycho- selianskoho uriadu Ukrainy yak dzherelo do vyvchennia pravovoho rehuliuвання bankivskoi diialnosti u 1917–1920 rr. [Collection of laws and orders of the workers 'and peasants' government of Ukraine as a source for studying the legal regulation of banking in 1917–1920]. *Sumskiy istoryko-arkhivnyi zhurnal*. Zbirka naukovykh prats. Vyp.1. Sumy: Vydavnytstvo SumDu. pp. 62–69. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/47733/09-Tkachenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
23. Ukrainske zolotarstvo. Dukachi: albom. (2014). [Ukrainian goldsmithing. Dukachi: album]. Uporiadnyk O. Valko. Lviv: Instytut koleksionerstva ukrainskykh mystetskykh pamiatok pry NTSh. 214 p. [in Ukrainian].
24. Shrub K. (2019). Zagadki i tainy Ekaterinoslavskogo iuvelira Borisa Granovskogo [Riddles and secrets of the Yekaterinoslav jeweler Boris Granovsky]. Dnepr. URL: <https://gorod.dp.ua/news/158092> [in Russian].